

РЭЦЭПЦЫЯ ЛІНГВАДЫДАКТЫЧНЫХ АСПЕКТАЎ СПАДЧЫНЫ ЯКУБА КОЛАСА Ў СУЧАСНЫМ АДУКАЦЫЙНЫМ ПРАЦЭСЕ

«Вялікія пісьменнікі чытаюцца не аднойчы, і кожнае новае чытанне адчыняе ў знаёмых нам пісьменніках усё новае і новае мыслі, настроі, пачуцці, ідэі» [2, с. 404]. У працытаваным урыўку з працы Якуба Коласа «Методыка роднай мовы» змяшчаецца адказ на пытанні: у чым прычына таго, што творчасць Якуба Коласа не страчвае сваёй актуальнасці больш за стагоддзе, чаму чым далей пісьменнік ад нас, тым бліжэй і дасканалей становіцца кожны радок яго твораў, роздумаў геніяльнага мастака слова, выказаных ім у шматлікіх філасофскіх сентэнцыях.

Час пацвердзіў, што ў беларускай літаратуры цяжка знайсці пісьменніка такога ўзроўню, як Якуб Колас, цікавасць да якога настолькі вялікая, што кожнае пакаленне чытачоў і даследчыкаў адкрываюць яго творчасць нанова. Падставай для гэтага з'яўляецца не толькі шматграннасць таленту пісьменніка, але і той факт, што з пазіцыі сённяшняга ўспрымання Якуб Колас — эталон чалавека, грамадзяніна, настаўніка.

Творчая спадчына Якуба Коласа з'яўляецца паказчыкам яго геніяльнасці, выразным пацверджаннем шматграннасці даравання. Сёння Якуб Колас больш чым паэт, больш чым філосаф, больш чым настаўнік. У сваіх творах пісьменнік прадэманстраван не толькі багацце культуры беларускага народа, але і ўласнае бачанне нацыянальна-культурнай канцэпцыі развіцця мовы, яе выкладання ў школе і вышэйшых навучальных установах, адлюстраванне гэтай шматлікай публіцыстычных і крытычных артыкулах, лістах, прысвечаных праблемам функцыянавання, развіцця і кадыфікацыі беларускай мовы, у першым друкаваным зборніку «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» (1910), у падручніку «Методыка роднай мовы» (1926), у «Руска-беларускім слоўніку» (1952), адным з рэдактараў якога (разам з К. Крапівой і П. Глебкам) з'яўляўся пісьменнік.

Нацыянальна-культурная канцэпцыя развіцця і выкладання мовы моўна, паслядоўна і выразна рэалізавана ў дзвюх стаўшых ужо класічнымі кнігах пісьменніка — «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» і «Методыка роднай мовы». Хрэстаматыя «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» стала тэарэтычным абагульненнем навучання ў Нясвіжскай настаўніцкай семінары і педагагічнай працы ў якасці настаўніка. У ёй 28-гадовы аўтар творча асэнсаваў і выкарыстаў здабыткі расійскай педагагікі, у прыватнасці, працы К. Ушынскага, Л. Талстога і інш., а таксама напрацоўкі К. Каганца, Цёткі, у якіх прынцыпы адбору і падачы тэкставага матэрыялу маюць выразны кагнітыўна-культуралагічны характар.

У сучаснай лінгвістыцы і лінгвадыдактыцы тэзіс аб вывучэнні мовы і культуры народа (у шырокім разуменні апошняй — як працэсу і выніку асваення чалавекам навакольнай рэчаіснасці, працэсу творчага асэнсавання свету і сябе ў ім, у іх узаемасувязі і ўзаемадзеянні) стаў ужо аксіяматычным. Зварот да культуры роднага краю, у тым ліку і моўнай, разглядаецца сучаснымі лінгвадыдактамі як канкрэтны крок на шляху асэнсавання асаблівасцей мыслення, светапогляду народа, яго жыццёвага і духоўнага вопыту.

Менавіта багатым лінгвакультуралагічным зместам вызначаюцца тэксты, прапанаваныя аўтарам у якасці матэрыялу для чытання. Пазней, у «Методыцы роднай мовы», Якуб Колас тэарэтычна абгрунтаваў мэтазгоднасць «тэкстацэнтрычнага навучання мове» і сфармуляваў асноўныя патрабаванні да навучальнага тэксту. Так, тэкст, на думку пісьменніка, павінен быць асноўнай адзінкай навучання таму, «што цэлы твор астаўляе ў душы дзяцей больш глыбокі след» [2, с. 404]. «Тэкстацэнтрычнае» навучанне пакладзена ў аснову сучасных канцэпцый моўнай адукацыі, калі праз тэкст як інтэграную крыніцу моўнай, сацыякультурнай, краіназнаўчай інфармацыі актуалізуецца нацыянальна-культурны аспект навучання, што разглядаецца як адзін са шляхоў фарміравання чалавека гуманітарнай культуры, выхавання нацыянальна арыентаванай моўнай асобы.

Матэрыял, змешчаны ў «Другім чытанні для дзяцей беларусаў», разнастайны як па тэматыцы, так і па форме выкладання. За праявічай і вершаванай формамі падачы тэкставага моўнага ўздзеяння стаіць глыбокае разуменне асноў лінгвапедагагікі і дыдактыкі.

БІБЛІЯТЭКА

Беларуская дзяржаўная ўніверсітэцкая бібліятэка імя Янкі Смалюгі

ІНВ. № 055826

Коласаўская кагнітыўная лінгвадыдактычная сістэма ў яе змястоўнай сутнасці, увасобленая ў хрэстаматыі-чытанцы, мела ў сваёй аснове камунікатыўны прынцып навучання, які самым цесным чынам прадугледжваў камунікатыўна-прагматычны аспект. Спецыфіку прагматыкі тэкстаў зборніка складаюць: з боку Якуба Коласа — настаўніка і пісьменніка — мэтанакіраванасць, спосабы даступнага моўнага выражэння, з боку чытачоў-дзяцей — разуменне, вытлумачэнне, перцэптыўны эфект, звязаны з гнасеолага-светапоглядным і эстэтычна-этычным уздзеяннем. *«Успомніце восень, тую восень, што вы добра знаеце, і вясну і пастарайцеся прыпомніць тые думкі, каторыя радзіла восень у вашым сэрцы, і думкі, што навеяла вам вясна. Чаму думкі асенніе не падобны на думкі вясны?»* [1, с. 8].

У «Другім чытанні для дзяцей беларусаў» рэалізаваліся патрабаванні, што прад'яўляў сам аўтар да школьных падручнікаў, якія павінны быць «дабраякаснымі», заключаць у сабе выхаваўчы змест, «вучыць правільна гаварыць і пісаць», «трэба, каб кніга для школьнікаў ад пачатку да канца чыталася з цікавасцю, каб кожная старонка дала ўсё болей глыбокі пазнавальны матэрыял» [2, с. 231].

Такім чынам, дзякуючы сваёй незвычайнай мастацкай інтуіцыі, лінгвістычнай і метадычнай дасведчанасці, Якуб Колас амаль на стагоддзе апярэдзіў сваіх нашчадкаў, распрацаваўшы ўласную кагнітыўную лінгвадыдактычную сістэму першапачатковага навучання мове, у якой выбар вучэбнага матэрыялу меў рэгіянальны (беларускі) краіназнаўчы характар і вызначаўся найперш яго нацыянальна-пазнавальнай каштоўнасцю.

Лінвадыдактычная канцэпцыя выхавання асобы сродкамі мовы выявілася ў хрэстаматыі своеасабліва, па-мастацку дасканалы, хаця і імпліцытна з пункту гледжання вербальнай рэалізацыі.

Тэарэтычнае абгрунтаванне лінвадыдактычнай канцэпцыі разумення сутнасці мовы і прынцыпаў яе выкладання Якуб Колас увасобіў у першым навучальным дапаможніку для настаўнікаў пачатковай школы «Методыка роднай мовы», у якой адлюстраваны больш як 25-гадовы вопыт педагогічнай працы пісьменніка — на Піншчыне, Талочыншчыне, у Падмаскоўі, на Куршчыне, а таксама ў якасці выкладчыка ў Беларускай педагогічнай тэхнікуме, на Слуцкіх настаўніцкіх педагогічных курсах і дацэнта ў Беларускай

дзяржаўным універсітэце. Падручнік, як сціпла адзначае у прадмове пісьменнік, «ёсць работа кампіляцыйная» [2, с. 315]. Аднак яго змест, пералік раздзелаў з падрабязнымі метадычнымі каментарыямі («Методыка роднай мовы і яе задачы», «Кароткі гістарычны агляд метадаў навучання роднай мовы», «Методыка чытання», «Методыка пісьма», «Агляд лемантараў», «Літаратура па методыцы роднай мовы») пацвярджаюць грунтоўную тэарэтычную базу аўтара, шырокі лінгвістычны кругагляд, глыбокае асэнсаванне лінгва-педагагічнай праблематыкі, знаёмства з творамі класікаў рускай філалогіі — Ф. Ф. Фартунатава, А. М. Пяшкоўскага, В. А. Багародзіцкага, А. А. Шахматава і інш., а таксама з працамі замежных вучоных (англійскіх, швейцарскіх, нямецкіх, французскіх, амерыканскіх): Д. Лока, І. Г. Песталоцы, Г. Стэфані, І. Ф. Гербарта, Ж. Ж. Жакато, Д. Г. Гільдэбранда і інш. Фармулёўка тэарэтычных (агульных і прыватных) мовазнаўчых праблем, валоданне навуковай лінгвістычнай і педагагічнай тэрміналогіяй сведчаць пра тое, што Якуб Колас прыўнёс у традыцыйную сістэму навучання мове новы, светапоглядны пачатак, бачачы змест адукацыі ў развіцці маўлення, фарміраванні ўмення выказаць свае адносіны да свету ў нацыянальна-самабытнай формах, і як вынік — інтэлекту. Гэтыя класічныя падыходы да зместу адукацыі з'яўляюцца сутнаснай асновай сучасных канцэпцый гуманітарызацыі моўнай адукацыі, якія якраз і скіраваны на гарманічнае развіццё асобы, на выхаванне сродкамі роднай беларускай мовы высокіх грамадзянскіх пачуццяў. Так, у лісце да С. А. Вянгерава, вядомага расійскага бібліяграфа і гісторыка літаратуры, Якуб Колас акцэнтаваў увагу на тым, што «руская мова не можа выклікаць у такім поўным аб'ёме тых адчуванняў, тых пачуццяў і той каларытнасці, што ўласцівыя беларускай мове, беларускім малюнкам, у якім дае беларуская мова, якая з малаком маці ўвайшла ў маю прыроду» [3, с. 24].

У «Методыцы роднай мовы» выразна сфармуляваны мэты і задачы навучання роднай мове, якія датычаць як метадычнага, так і лінгвістычнага аспектаў. З пункту гледжання методыкі выкладання, гэта адукацыя, выхаванне і развіццё вусных сродкаў мовы. З лінгвістычнага — знаёмства з мовай як сістэмай, авалоданне асноўнымі функцыямі мовы. Адзначаючы своеасабліваць мовы як грамадскай з'явы, пісьменнік вылучыў (хоць і не экспліцыраваў)

такія яе функцыі, як камунікатыўная, намінатыўная, пазнавальная (кагнітыўная), эстэтычная, экспрэсіўная і інш., у якіх праявілася коласаўскае разуменне ролі мовы ў жыцці чалавека і грамадства, прыроды мовы, яе характэрных адзнак.

У коласаўскім разуменні сувязі мовы і маўлення праявілася філасофскае стаўленне да мовы як да непасрэднай матэрыяльнай апоры мыслення ў яго слоўна-лагічным выглядзе. Як падкрэслівае аўтар у падручніку «Методыка роднай мовы», «агульнаасветнае значэнне мовы выходзіць з факта цеснай сувязі яе з нашым мысленнем... Уздел мовы ў дзейнасці мыслення заключаецца ў тым, што яна дае разуменнем і ўяўленнем, з якімі мае дачыненне мысленне, слоўныя вызначэнні. Вызначаючы кожнае пабудаванае намі разуменне словам, мы робім сталым яго змест. Без падтрыманнем словам наша мысленне было б перарваным і нячоткім» [2, с. 318]. «Пісаць — гэта значыць, думаць на паперы» — адзначае пісьменнік, падкрэсліваючы тым самым, дыялектычную сувязь мовы і мыслення [2, с. 282]. Дамінантным у яго разуменні ролі роднай мовы ў пазнанні свету з'яўляецца тое, што першапачатковы жыццёвы вопыт асэнсавання чалавекам навакольнага свету праходзіць праз родную мову: «Родная мова — гэта першая крыніца, праз якую мы пазнаём жыццё і акаляючы нас свет» [2, с. 36].

Многія выказванні Якуба Коласа сведчаць пра яго эстэтычныя адносіны да мовы (гэта значыць, саму мову, у яе гукавай і пісьмовай форме) ён успрымаў як эстэтычны аб'ект. Літаратурныя творы, на думку пісьменніка, павінны выходзіць густ да прыгожага, да паэзіі і мастацтва, выкладчык павінен быць «чалавек здольны, мастак», «справа выкладання ёсць мастацтва, якая прыносіць вялікае эстэтычнае задавальненне» [2, с. 324–325].

Такім чынам, коласаўская канцэпцыя мовы як сродку зносін, пазнання і выхавання знайшла першапачатковае ўвасабленне ў навучальна-дыдактычным дапаможніку «Другое чытанне для дзяцей беларусаў», у якім пададзены ўзор выкарыстання тэкставага матэрыялу ў яго мастацкай інтэрпрэтацыі для выхавання нацыянальна арыентаванай асобы. Педагагіка-метадалагічная дасведчанасць Якуба Коласа, выкладзеная ў «Методыцы роднай мовы», пацвердзіла лінгвістычныя інтэнцыі аўтара.

Літаратура

1. Колас, Я. Другое чытанне для дзяцей беларусаў / Я. Колас. — П.б.: «Загляне сонца і ў нашае ваконцэ», «Наша хата», 1910. — 112 с.
2. Колас, Я. Збор твораў : у 14 т. — Мінск : Мастацкая літаратура, 1972-1978. — Т. 12 : Публіцыстычныя і крытычныя артыкулы 1947-1956 гг. — 1976. — 528 с.
3. Колас, Я. Збор твораў : у 14 т. — Мінск : Мастацкая літаратура, 1972-1978. — Т. 13 : пісьмы 1908-1949 гг. — 1977. — 680 с.